

Gender, szubkultúrák és genderpragmatika

A **gendernyelvészet** egy olyan tudományterületet takar ami a nemek nyelvhasználatával foglalkozik, és arról gyűjt adatokat, hogy hogyan használják a férfiak és a nők a nyelv különböző modalitásait – beszéd, írás, számítógéppel segített kommunikáció -, hogyan viselkednek a többnyelvűség és a különböző kultúra eltérő helyzeteiben, a magánéletben és a közélet különböző területein. Továbbá, koherens egységbe rendezi a különféle tudományoknak és tudományterületeknek – orvostudomány, szociológia, pszichológia, földrajz, antropológia – a két nem nyelvhasználatát érintő ismereteit (Huszár, 2009). A gendernyelvészet nemcsak a diskurzusban megnyilvánuló nyelvi eltérésre mutat rá, hanem azok gyökereire: kultúrantropológia, szociológia, anatómia, demográfia, vallás. A nemek közötti eltérés aspektusai és a női princípium szerepe a gondolkodásban már régóta foglalkoztatja az emberiséget. Ezt számos felmérés, újságcikk, kommentár, irodalmi mű is méltán szemlélteti.

Már Cicero is utalt arra, hogy a nők őrizték romlatlanul a régi nyelvet, mivel a nők nem vehettek részt a nyilvános életben ezért szűkebb volt a kommunikációs kapcsolatrendszerük (Kiss, 1995). Arisztotelész szerint a nő egy „fogyatékos lény”, Aquinói Szent Tamás szerint pedig „sikerületlen férfi”. A mitológia (perzsa, görög), és a zsidó - keresztény gondolkodás is utal a nők alacsony rendűségére ld. (a vallásos férfiak reggeli imájukban köszönetet mondanak mert nem nőnek születtek, továbbá a nőt úgy aposztrofálják hogy a férfihoz képest másodrangú ember, és a bűn forrása). A kereszténység a nőt teszi a „bűnbeesésért” felelőssé, mondván, a férfit ő csábította engedetlenségre, az isteni parancs semmibevételére (Huszár, 2009). Rousseau véleménye szerint mindig is kevés írónői alkotás létezett, és ha volt is valaha akkor az ugyanolyan hűvös szépségű mű volt mint alkotójuk.

Amikor Miltonnak felvetették, hogy taníttassa lányát, a következő megjegyzést tette:” Egy nyelv is elegendő egy nőnek.” (Coates, 1993)

Jóval kevesebb az az utalás, ahol a nőt „magasabb rendűnek” ábrázolják ld. (babiloni Istár, szemita Asztarté, görög Gaia, Rhea, Kübelé, egyiptomi Ízisz), akik mind a teremtsé-

hatalmas erejét, kegyetlenségét és bőkezűségét képviselő női istenségek, akiknek alárendeltjei a férfi istenek (Huszár, 2009).

Az első nyelvészeti kutatáson alapuló utalás a női és férfi nyelv diszkrepanciájára 1664-ben történt egy *Breton* nevű dominikánus szerzetes által, aki karibi - francia szótárában utalt a nyugat-indiai Kis-Antillákon élő karibi nők és férfiak beszédének – részleges - különbségeire. Az erről a népcsoportról szóló részletesebb leírás Rochefort misszionáriustól származik, aki arra tett utalást, hogy a Kis-Antillákon élő karibi nők és férfiak eltérőképpen beszélnek tekintettel a rokonsági fokok és a testrészek más megnevezésére. A nők számára tilos volt bizonyos szavak kiejtése, elsősorban a harcra és a küzdelemre vonatkozó szavak voltak tiltottak, továbbá az arawak nyelvet beszélték, míg a férfiak ennek egy karibi elemekkel dúsított változatát használták. A nyelvhasználat eltérését a nőablással magyarázták, mely során a meggyilkolt férjek asszonyaival házasodtak az új törzs tagjai (Breiner, 1996: 30-33).

Regina Flannery megbízható etnográfiai és antropológiai terepmunkát végzett, mely kapcsán 1946-ban megjelent cikkében egy olyan amerikai őslakos közösség által használt nyelvre mutatott rá, ahol egyes kötőszavakat kizárólag csak nők, másokat pedig csak a férfiak használnak. Ez a *gros ventre* nyelv melyben kényszerűen ügyelnek a nemi változatok korrekt használatára, ellenkező esetben biszexualitással bélyegzik meg őket. A kutató leír egy olyan esetet, mely során egy anya a „szégyentől lehajtotta a fejét”, valahányszor azt hallotta, hogy a fia „úgy beszél, mint egy nő” (Hall, 2003:357).

A zuluban használt *hlonipha* nyelvben pedig a menyeknek kerülniük kell nemcsak az após nevét, hanem a hangzásban akár távolról is hasonlító szavaknak a kiejtését. (Scheffelin et. al. 1998).

Kicsit messzebb, az Amazonas vidékére evezve, meglepő lexikai differenciákat tapasztalhatunk. Tayana, egy amazon indián nő saját törzse nyelvét, a *tuyuká*t használja, és ezen a nyelven is beszél a gyermekeihez. Az első nyelve a *desano*, melyet akkor használ, amikor a férjéhez beszél, ugyanakkor válaszolni a *tuyuka* nyelvhasználatával fog neki. A kétféle nyelvhasználat magyarázata az, hogy az amazon indiánok körében egy gyermek anyja mindig eltérő nyelvet használ az apjától, mert az apák csak más törzsből házasodhatnak, és minden törzsnek megkülönböztetett nyelve van.

Caroline Humprey döbbenetes lingvisztikai felméréseket végzett Mongólia távoli településein, amikor a női tabunyelvet vizsgálta. Rámutatott, hogy a nők számára tiltott egyes szavak kiejtése, mint például a ragadozóké, a hegyké, a folyóké, mert azt tanítják nekik, hogy szellemek szállják meg ezeket az állatokat és helyeket, ezért tilos kiejteni a nevüket. Tilos továbbá kiejteniük a férjük bátyjának, apjának és nagyapjának a nevét, továbbá bármely

férfi rokonának nevét. A nyelvi szabályok még arra is kiterjednek, hogy azokat a szótagokat is tilos a nőknek kiejteniük, ami ugyanaz, vagy esetleg hasonló a tiltott nevekhez. Ha például a férfi neve „Xarzun”, ami a „xarax” – „nézni” szóból származik –, akkor a nőnek ezt a szót kerülnie kell, továbbá a „xar” szót is, ami feketét jelent. Ehelyett a szó helyett a „bargaan” szót kell használnia, ami mongolul azt jelenti, hogy „sötét”, „homályos”. (Coates, 1993). Mongóliában továbbá a nők a nemi élettel kapcsolatban gyakrabban használnak „ártatlan szavakat” (Kiss, 1995).

Hasonló tabu nyelv jött létre a bengáli közösségen belül, ahol a fiatalabb beszélőpartnernek tilos a feljebbvalóját a nevéen szólítani. Mivel a nő, a férje alárendeltje, ezért nem ejtheti ki a férje nevét. Amikor utalna rá, akkor mindezt körülírással teszi, mint például: „suncho” („hallod?”). Ha például a férj neve „Tara”, ami csillagot jelent, akkor feleségének tilos férje nevét kiejteni, ehelyett a „nokkhotra” szót használja férje megszólítására, melynek jelentése „mennyei test”.

A tabu kifejezések kapcsán talán a legmegdöbbentőbbek a zulu nyelvben használt tabuformák, melyek megszegéseként halálbüntetéses retorziókat alkalmaznak abban az esetben, ha például a feleség kiejtené az apósa, vagy annak férfitestvéreinek a nevét. Ha a tabunév „z” betűt tartalmazna, akkor például az „amanzi” szó – mely „vizet” jelent – használata tilos lenne és helyette az „amandabi” szót kellene használniuk. (Coates, 1993).

Persze kevés ellenpéldákat is találunk, olyanokat, ahol a nők kommunikációs tere sokkal tágabb kontextusba helyeződik. A tok pisin nyelvben például kros-ként („mérges”) ismert egy sajátosan női beszédműfaj, ami hosszú, hangos szidalmazása azoknak, akik megsértik őket.

Az új-guineai Gapun faluban a nőket kizárják a férfi házában tartott döntéshozó gyűlésekből, így a nők nem is ismerhetik meg közelről a közvetlen, konszenzuskereső beszédstílust.

A nyelvi szocializáció az egyes korokban és a különböző szubkultúrákban változó. Például, a már említett tractoni fekete közösséget tekintve, a 12-14 hónapos kortól a karban, csípőn, lovagló ülésben tartott gyerekek a kommunikáció szüntelen megfigyelői. Ezeknek a gyermekeknek a nyelvi nevelése a nemüktől függ. A kisfiúkat a „tractoni arénában” próbáknak vetik alá, mely során ugratják őket, kötekednek velük, kihívások elé állítják őket, továbbá agresszív cselekvést színlelnek velük szembe állítva, hogy elveszik tőlük a kedvelt tárgyaikat és ételeiket. Eközben tesztelik a gyorsaságukat és intelligenciájukat továbbá megtanulják, hogy hogyan kell gúnyolódni, illetve megtörni az agresszort. A kislányoktól ugyanakkor elvárt a faksznizás, ami a nők és a gyermekek jogait védi. Ez a beszédműfaj kioktat, rendreutasít, inzultál és megszegyenít. Az ingerült monológ segítségével a lányok

lehetőséget kapnak arra, hogy elsajátítsák a megszégyenítés hatékony módszereit. Ebben a szubkultúrában a hatékony faksznizás előfeltétele, hogy valaki jó anya legyen. (Kiss, 1995).

A madagaszkári malagáz nyelvben például a férfiak a függő beszédet preferálják, de a különbség a társadalmi megítélés kapcsán erősebben preferált, mint például a nemekhez kötődő elképzelések alapján. Vonatkozik ez a gyermekkorra éppúgy, mint a felnőttkorra. Már 12 hónapos madagaszkári gyermekeken is megfigyelték, hogy a fiúk inkább a mechanikus mozgásokat preferálták, míg a lányok a beszélgető emberek iránt érdeklődtek inkább, minek következtében a felnőttek is kitartóbban vonták be a lánycsecsemőket az interakciókba.

Az egyes érakat és a történelmi aspektusokat figyelembe véve *Deborah Cameron* a nyelvhasználat gyakorlati oldala felől megközelítve jut egy olyan elmélet megalkotásához, amely a beszédjog alapján értelmezi a nemi szerepeket. A nyelvész azokat a kontextusokat tekinti át, amelyek a nők nyilvános beszédhelyzetben történő megszólalását korlátozzák. Számos utalás szól arról, hogy a férfiak uralják a diskurzusok magasabbra értékelt formáit, ezt a nyelvész sem vonja kétségbe. Mindennek – mint ahogyan meggyőzően bemutatja – történelmi vonatkozásai is vannak, hiszen Európában a XVII. század közepéig a nőknek nem volt joga felszólalni a parlamentben, nem vehettek részt a törvények megalkotásában, és teljesen férjüknek voltak alárendelve. A férj tartotta a kapcsolatot a külvilággal, és elvárták tőle, hogy jártas legyen a beszédben. Ezzel szemben feleség kommunikációs gyakorlata főként a házon belül zajlott, tőle azt várták el, hogy a „csendje dicsérje” (Juhász-Kegyesné, 2011). Így a nőknek korlátozottabb szerep jutott, főbb kommunikációs területük a magánszféra és a háztartás volt. A *Cameron* által megrajzolt történelmi kontextusban további érdekességeket tudhatunk meg, például – a korlátozott szerepből fakadóan – a női írás- és olvasás kultúrájának alakulásáról is. A női kommunikációs tér korlátozottságára azonban nemcsak történelmi példákat, hanem aktuális gyakorlatokat is bemutat: az afganisztáni tálib uralom érájában például még 1990-ben is megtagadták nőktől az oktatást. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egyes társadalmakban, így Franciaországban a francia forradalom után még a polgári törvénykönyv is megemlítette, hogy a férj, átfogó, rendelkező, ellenőrző, és fegyelmező jogot gyakorolhatott felesége személyét és tulajdonát illetően. Kijelölte kettejük tartózkodási helyét, megvolt a joga ahhoz, hogy felügyelje felesége barátait, társadalmi kapcsolatait, levelezését és megakadályozhatta, hogy az otthonán kívül munkát vállalhasson. Így, a férjnek joga volt ahhoz, hogy felesége mozgási és cselekvési szabadságát minden tekintetben korlátozza, hisz ő képviselte feleségét a közéletben, valamint a hatóságok előtt. Az 1794-es porosz törvénykönyv hasonló módon szabályozta a feleség jogait. A korlátozó rendelkezések egyike-másika a huszadik század második feléig fennmaradt és az

európai jogfejlődés úgy alakult, hogy csak a huszadik század közepén törölték el a házasságra vonatkozó joganyagból azokat az elemeket, amelyek különbséget tettek a férj és a feleség között (Huszár, 2009). A szövegtípusok kapcsán, számos kultúrában megfigyelhető a nők korlátozott szerepe. Grúziában, példának okáért, a vendégséget irányító házigazda, a tamada szerepét csak férfi láthatja el. A vallásos zsidóknál a pészachi szédereste rítusát az apa hajthatja végre, az ő hiányában pedig a jelenlevők közül választott tekintélyes férfi vezeti. Noha az iszlám népek körében érvényes korlátozások többsége szintén a nőkre irányul, mégis léteznek olyan műfajok is melyet a nők használnak az arab kultúrában ld. a hősöket megénekítő, megsirató versek és gyászdalok egyaránt. A nyugati kultúrákban kevés utalást találunk a szövegtípusok női korlátozására, viszont a katolikus papság számára fenntartott szövegek ebbe a kategóriába tartoznak.

Érdekes megfigyelni, hogy a gender-szempontú elemzések sok ponton kapcsolódnak a pragmatika tudományához, innen eredendően a genderpragmatika diszciplínája is. A korpusz-alapú gendernyelvészet számára elméleti háttérrel biztosítanak az illokúciós aktusok elemzése, a társalgási implikaturák előfordulási gyakorisága, explikálásuk szükségessége, a direkt és indirekt beszédaktusok aránya, a kooperációs elvhez való alkalmazkodás, a társalgási maximák betartása és megsértése egyaránt. A korpusz-alapú gendernyelvészet számára elméleti háttérrel biztosíthatnak ezek a pragmatikai kutatási szempontok, továbbá, arra is választ adhatnak, hogy hogyan konstituálódik a diskurzus során a gender kategóriája, illetve hogyan befolyásolja a gender a diskurzus konstituálódását. Mivel a gender diskurzusban szerveződik, miközben maga a gender is képes irányítani a diskurzus szerveződését. A társadalmi nemek szempontjából különösen fontos lenne a jogi kommunikáció vizsgálata. Ezen kommunikáción belül a diskurzus intézményesített, szabályozott beszédmód, melyet a hatalmi pozíciók szabnak meg (Dobos, 2006).

Pragmatikai kompetenciánk segít abban, hogy a szándékainknak és a szociális-szituatív kontextusnak, továbbá az interakció résztvevői közti viszonyoknak leginkább megfelelő módon kommunikáljunk, illetve adjunk direkt és indirekt felszólításokat. A direkt és az indirekt beszédaktusok során is felmerülhet a kérdés, vajon a nők, vagy a férfiak használnak több direkt beszédaktust. Felvetődik továbbá az is, hogy a társadalmi nem befolyásolja-e a pragmatikai kompetenciát, illetve, hogy van-e különbség a nők és a férfiak pragmatikai kompetenciájában, illetve, hogy a direkt és az indirekt beszédaktusoknak milyen a férfiakra és a nőkre gyakorolt perlokúciós hatása. Ezek a kérdések további kutatásoknak adhatnak táptalajt. Az illokúciós aktusok tekintetében is valószínűsíthető, hogy a nők és a férfiak által preferált megnyilatkozások is eltérőek lehetnek, melyet további kutatásokkal is alá lehetne

támasztani, mint ahogy azt is, hogy a Grice által felsorakoztatott társalgási maximákat ld. mennyiség, minőség, viszony, mód, mennyire törekednek konzekvensen a férfiak és a nők a betartására, megsértésére avagy a maximák alóli kibúvára (Grice, 1997). A társadalmi nemek vonatkozásában feltételezhető, hogy a nők megnyilatkozásai tartalmaznak több implikátumot, a férfiak általában inkább arra törekednek, hogy egyértelműen fogalmazzanak sugallt kérések nélkül.

A gender-szempon্তু konverzációelemzés és a genderpragmatika olyan friss tudományterületek, melyeket mindenféleképpen érdemes lenne a kutatóknak górcső alá venniük.

Genderpragmatikai és kultúrantropológiai szempontból érdemes a bókokat is górcső alá venni. A bóknek, mint expresszívumnak, az a célja, hogy kapcsolatot teremtsen, és növelje az emberek szolidaritását. A bók általában azonos státuszúak között jön létre, és fokozza a harmóniát (Holmes, 1988). A bók irányulhat külsőre, képességre, és tulajdonságra egyaránt. Illik elfogadni, de természetesen az elfogadás, az öndicséret elkerülése, a bók minősítése, a köszönet és az egyetértés mellett el is utasíthatják. A bókot viszonyozhatják, tréfával elűthetik, visszakérdezhetnek rá, örömeiket vagy a degradálásukat is kifejezhetik a bókra irányuló személyek. A nők a bókokkal kapcsolatfelvételt kezdeményeznek, és szolidaritásukat fejezik ki. A nőket, sok esetben zavarja a bók, és ellenérzést válthat ki részükről, mert arcfenyegetettséget éreznek. A nők, a harmóniát tovább fokozva, viszonyozzák a kedvességet. A felmérések alapján, a külsőre irányuló bókok alól a nők igyekeznek kibújni, mert sok esetben úgy érzik, hogy behatoltak az intim szférájukba (Szili, 2004). Az arcfenyegetett helyzetből úgy próbálnak kibújni, hogy kerülik a konfrontációt, hárítanak, vagy társdicséretre fordulnak. Ezzel szemben a férfiak 42.8%-a szebbnél szebb bókokkal honorálja a kapott bókot. Ha a teljesítményt dicsérik, akkor általában a nők és a férfiak is a degradáláshoz fordulnak és háttérbe szorítják önmagukat, míg a nők 66%-a, addig a férfiak 74.28%-a reagál így (Szili, 2004). Inkább a férfiak hajlanak a befektetett energiára való hivatkozásra. Sok esetben elsiklanak az erőfeszítés felett és annyival nyugtázzák a bókot, hogy: "semmiség", "csak összedobtam" stb. A nők 24%-a, míg a férfiak 34.28%-a siklik el az erőfeszítés felett. Ha valaki tulajdonára irányul bók, akkor a nők olyan válaszokkal reflektálnak a bókra mint: "megérdemeltem", vagy "csak egy kisiklás volt".

A bók esetében is igaz, hogy a nyelvi cselekvéseink a kulturális értékek tükré is egyben. (Manes, 1983). Míg egy amerikai ellenkezés nélkül elfogadja a bókot, addig bókisméltlést kérnek Mexikóban, az arabok pedig áldják a bókot: "Allah kísérje utadat"- válaszolnak Jordániában a bókra. A kínaiak alázattal viseltetnek a kapott bók iránt, sok esetben

megtagadják a bókot, vagy csökkentik annak értékét. A magyarok esetében az egyetértés stratégiája párosul a szerénységgel, de a kellő tartás és a nem túlzott megalázkodás is egyaránt szerepet kap.

A konfliktuskezelés során a konfrontációt követheti jóvátevés, azaz bocsánatkérés, mentegetőzés és indoklás is mintegy enyhítő stratégiaként. Ilyen esetekben megtörténhet a felelősség beismerése, a jóvátétel felajánlása, a kiváltó ok megmagyarázása és a jövőbeli tartózkodás ígérete egyaránt. A felmérések szerint a női válaszadók többsége magyarázkodással és a felelősség elismerésével kezdeményezi a jóvátevést (Németh-Bibók). Míg a nők a magánterület megsértéséért vagy a közbeszólás miatt szabadkoznak, továbbá mentegetőzésükben belső faktorra, vagy képesség hiányára hivatkoznak, addig a férfiak az idővel való visszaélés miatt szabadkoznak és külső tényezőkre fogják a hibájukat (Snyder et al, 1983).

Egy 50 megkérdezettből álló kérdőív (26 nő, 24 férfi) alapján a jóvátevés folyamán a férfiak kevésbé stigmatizáltak az érzelemben, mivel inkább tréfálkozással, utálattal, vagy káromkodással ütik el a konfrontációt, míg a nők aggodalmaikról, törődésről adnak tanúbizonyságot, illetve nagyobb figyelmet fordítanak a címzett igényeire. Míg az empátia szempontjából a nők 23.1%-a, addig a férfiak 8.2%-a volt empatikusabb a kárt szenvedő irányában. A férfiak inkább kognitív figyelmet fordítottak a környezetükre, jobban méltányolták a partner türelmét és megerősítést alkalmaztak mondván: "jogos volt a másik felindulása". (Holmes, 1995). A férfiak és a nők szignifikáns különbséget mutattak az időre, és a helyre vonatkozó elvárások megszegésére. Míg a férfiak a pontatlanság, addig a nők a helytévésztés, székfoglalás és a testhezérés miatt kértek többet bocsánatot. A titokszegés miatt a nők 80.8%-a, a férfiak 54.2%-a mentegetőzött. A kínos szituációkat a férfiak tréfálkozással és ironizálással kezelték inkább.

A jóvátevés is lehet kultúra specifikus. A felmérések szerint az osztrákok több indokot hoznak fel a mentegetőzésre, és az osztrák nők magasabb tehetetlenségi fokról adnak tanúbizonyságot és kevesebb környezetük feletti kontrollról. Az osztrák nők kétszer annyi emotívát használnak mint az amerikaiak, illetve mint férfi társaik (Thomas, 1995).

Egy konfrontáció, és a beszédaktusok is lehetnek kultúra specifikusak, abból a szempontból, hogy a beszélők mit vesznek zokon, és az adott társadalmon belül mi számít sértésnek pragmatikai szempontból. Amikor egy arab színész azt közli egy szappanoperában, hogy: "elválok", akkor a magánéletében is válásra kötelezik a valós nejtől, mert vallási alapon nem megengedett ez a közlés. Ha a manana kultúrában a szerelő azt ígéri, hogy holnap jön, akkor nem biztos, hogy jönni fog, de ezt senki sem tekinti ígéretésnek, vagy

hazugságnak, mert az ígérethez ebben a kultúrában nem feltétlenül szükséges senkinek tartania magát (Thomas, 1995).

A gendernyelvészeknek sok szkeptikus kritikával kell szembesülniük, legfőképp azért mert ezt a területet sokan alábecsülik. Holott számos nyelvészeti kutatásban mint független változó szerepel a nem, mindamellett, hogy a kutató fonémákat, morfémákat, lexikát, dialektust, megakadásjelenségeket, szóaktivációt, vagy sztenderd nyelvhasználatot kutat. Ugyanakkor a gendernyelvészet sokban hozzájárul ahhoz, hogy adatgyűjtésével és kutatásával rávilágítson arra, hogy hogyan használják a férfiak és a nők a nyelv különböző modalitásait továbbá arra is, hogy hogyan viselkednek a különböző kultúrákban, a magánéletben és a közélet különböző területein. A gendernyelvésszettel foglalkozó kutatók feltárják a nemi alapú diszkrimináció nyelvi eszközeit is. Ajánlásokat fogalmaznak meg a szexista nyelvhasználat felismerésére és elkerülésére, például a nemre való utalást kizáró foglalkozásnevek használatának előírásával. A kutatások abban is segítenek, hogy férfiként-nőként tudatosabban éljünk meg mindennapjainkat, sikeresebben kommunikáljunk egymással, kibontakozhasson az emberi autonómia, és a két nem harmonikusabban élhessen együtt (Huszár, 2009). Segít továbbá abban is, hogy a mindennapi életben a két nem elsajátítsa az „átkeresztelési eljárásokat” elkerülve ezáltal a konfrontációkat és a félreértéseket. (Dobos, 2006). Ezáltal a két nem is sikeresebben kommunikálhat egymással és harmonikusabban élhet együtt. Ezért is fontos, hogy további gendernyelvészeti kutatások is napvilágot láthassanak.

Irodalom

- Breiner, Peter (1996) *Max Weber and democratic politics*. Cornell University
- Coates, Jennifer (1986) *Women, men and language*. Longman, London
- Dobos Csilla (2006) A társadalmi nemek és a nyelvhasználat kapcsolatának vizsgálata a pragmatika és a diskurzuselmélet elméleti keretében. *Sokszínű nyelvészet* II. Passzer, Miskolc. 165-178.
- Grice, H. Paul (1997) A Társalgás logikája. *Nyelv – kommunikáció - cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest. 213-227.
- Hall - Cowper (2003) „*The role of register in the syntax- morphology interface*”
- Holmes, Janet (1988) „Paying compliments: a sex-preferential positive politeness strategy”. *Journal of pragmatics*. 12:445-465.
- Holmes, Janet (1995) *Women, men and politeness*. Longman, New York.
- Huszár Ágnes (2009) *Bevezetés a gendernyelvészetbe: miben különbözik és miben egyezik a férfiak és a nők nyelvhasználata és kommunikációja?* Tinta Kiadó, Budapest

- Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (2011) *Társadalmi nem és nyelvhasználat. Válogatott szemelvények az angol és a német szakirodalomból*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged
- Kiss Jenő (1995) *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Manes, Joan (1983) Compliments: A mirror of cultural values. *Sociolinguistics and Language Acquisition*. Newbury House.
- Németh T. Enikő – Bibok Károly (szerk.), *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XX: Tanulmányok a pragmatika köréből*. Bp.: Ak. K., 2003, 328 o.
- Scheffelin, et. al. (1998) Language ideologies: Practice and theory. *Oxford Studies in Anthropological Linguistics*. 16. Oxford University Press, Oxford.
- Snyder, et al. (1983) Two puzzles for linguistic theory: Native-like selection and native-like fluency. *Language and communication*. Longman, London.
- Szili Katalin (2004) A bókra adott válasz pragmatikája. *Magyar nyelvőr*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Thomas, Jenny (1995) Meaning in interaction. *An Introduction to Pragmatics*. Longman, London